

Položaj romskog stanovništva u Lici i Gorskom kotaru za vrijeme Drugog svjetskog rata¹

Romsko stanovništvo živjelo je na hrvatskim područjima od druge polovine 14. stoljeća, a njihov suživot bio je većinom obilježen nerijetkim sukobima s domicilnim stanovništvom. U određenoj mjeri temeljio se na nepovjerenju, predrasudama i stereotipima prema Romima kao asocijalnima, kriminalcima, špijunima i sl. Istodobno, vlasti su na hrvatskim područjima, slično kao i u većini europskih zemalja, provodile politiku represivne asimilacije Roma. Takva politika bit će posebno vidljiva za vrijeme Drugoga svjetskog rata u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. U radu se analizira odnos ustaških vlasti prema Romima u Lici i Gorskom kotaru, gdje su oni živjeli u relativno manjem broju u usporedbi s drugim područjima. Razmatraju se slučajevi nasilja ustaških vlasti nad Romima, kao i pitanje deportacije Roma s ovog područja u jasenovački koncentracijski logor i logore u Italiji.

Uvod

Romsko stanovništvo doselilo se na hrvatska područja najkasnije u drugoj polovini 14. stoljeća u sklopu migracija s jugoistoka Europe u smjeru Zapadne Europe. Njihov suživot s ostalim stanovništvom na hrvatskim područjima bio je često obilježen sukobima i pokušajima vlasti da ih nasilno asimilira. Takva represivna politika hrvatskih vlasti bila je posebno vidljiva za vrijeme Drugoga svjetskog rata, kada su ustaške vlasti nastojale genocidom i rasnom politikom riješiti „cigansko pitanje“ u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. U radu analizirat će se položaj Roma u Lici i Gorskom kotaru za vrijeme Drugoga svjetskog rata, pri čemu će se posebno istražiti odnos ustaških vlasti prema Romima. Istraživanje će obuhvatiti i pitanje odnosa talijanskih vlasti prema Romima u Lici i Gorskom kotaru imajući na umu njihovu vojnopolitičku prisutnost.

¹ Ovaj rad nastao je u sklopu znanstvenoistraživačkog projekta „Zaboravljene žrtve u Hrvatskoj ili iz povijesti stradanja Roma na području Like, Gorskog kotara i Hrvatskog primorja za vrijeme Drugog svjetskog rata“, koji je u razdoblju od 2018. do 2019. proveden uz potporu Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar. Voditelj je projekta dr. sc. Danijel Vojak, dok je drugi član dr. sc. Ivan Brlić.

Prostor, izvori, literatura

Istraživanje u ovom radu obuhvatit će analizu položaja Roma za vrijeme Drugoga svjetskog rata na području Velikih župa Modruš i Lika-Gacka. Ove dvije župe obuhvaćaju prostor Like i Gorskog kotara za vrijeme Drugoga svjetskog rata. Velika župa Lika-Gacka sastojala se od Grada Gospića kao sjedišta s kotarima Brinje, Gračac, Otočac, Perušić, Udbina te Korenica (od prosinca 1941), Donji Lapac (od siječnja 1942) i otokom Pagom (od prosinca 1944). Velika župa Modruš imala je sjedište u Ogulinu, a obuhvaćala je kotareve Ogulin, Delnice, Vrbovsko i Slunj.²

Unutar hrvatske historiografije nije se sustavno obrađivalo pitanje stradanja Roma u Drugom svjetskom ratu, napose u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Takva neistraženost prisutna je i u drugim europskim historiografijama, iako se od 1980-ih u nekima od njih započelo sa sustavnim istraživanjima.³ Tako je i dalje neistraženo pitanje što se dogodilo s Romima u Lici, Gorskom kotaru i Hrvatskom primorju za vrijeme Drugoga svjetskog rata, zbog čega je proveden jednogodišnji znanstveni projekt „Zaboravljene žrtve u Hrvatskoj ili iz povijesti stradanja Roma na području Like, Gorskog kotara i Hrvatskog primorja za vrijeme Drugoga svjetskog rata“. U sklopu projekta analizirani su relevantni fondovi u Hrvatskom državnom arhivu, Državnom arhivu u Gospiću, Državnom arhivu u Rijeci, Državnom arhivu u Karlovcu, Nacionalnoj sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu i Sveučilišnoj knjižnici u Rijeci. Jedan dio pronađene građe koristiti će se za potrebe rada.

Ukratko iz povijesti Roma u Lici i Gorskom kotaru do Drugoga svjetskog rata

Prvo spominjanje Roma na ovom području datira iz srpnja 1469., kada je oko 2000 Roma pratilo 14 000 osmanlijskih vojnika pod Ekribegom pašom u njihovom kretanju (prodor) kroz Krbavu do Kupe.⁴ U lipnju iduće godine spominju se Romi koji su pratili oko 20 000 Osmanlija u njihovu prodoru u blizini Senja; pritom se navodi kako broj Roma svakim danom raste te da se oni spremaju za „pljačkaške pohode“ po Hrvatskoj.⁵ Romi se spominju i nakon oslobođenja ovih krajeva od Osmanlija i uspostave Vojne krajine. Naime, ondašnji otočki vojnokrajški pukovnik Vela tražio je 1773. od vlasti da se uklone Romi iz otočkog kraja.⁶ Nisu poznati

² BUĆIN 2001: 209-225.

³ VOJAK 2019: 65-66.

⁴ LASZOWSKI 1894: 4.

⁵ Isto.

⁶ BACH 1853: 45. U Lici nalazi se velik broj lokaliteta povezanih s Romima, što sugerira kako je na ovome području u predtursko i tursko vrijeme bilo obitelji romskoga podrijetla. Tako i

drugi značajniji izvori o Romima s ovih područja sve do druge polovine 19. stoljeća, kada su provedeni prvi moderni popisi stanovništva. Prema podacima iz tih popisa, uočljivo je kako je tek manji dio Roma živio u Lici i Gorskom kotaru.

Primjetno je iz analize podataka o kretanju broja Roma u Lici i Gorskom kotaru u razdoblju od 1880. do 1948. kako su oni na tom području živjeli tek u prosjeku oko 2,51% od njihova ukupnog broja na hrvatskim područjima. Na temelju ovoga može se zaključiti kako je tek malen dio Roma živio na ovim područjima. No, primjetan je većinom konstantan rast romskog stanovništva, izuzev 1900., kada je njihov broj pao približno na razinu od dvadeset godina ranije. Možda se ovo može objasniti činjenicom da je dio Roma migrirao na druga područja, ali primjetno je kako je broj Roma 1931. bio devet puta veći u usporedbi s njihovim brojem iz 1880. Drugi svjetski rat je i na ovom području uzrokovao gotovo nestajanje romskog stanovništva kao posljedicu ustaške genocidne politike. Daljnjom analizom ovih podataka uočljivo je kako je najviše Roma živjelo u kotarevima Ogulin, Vrbovsko i Delnice, a najmanje u urbanim područjima. Prema dostupnim podacima, većina Roma u Lici, Gorskom kotaru i Hrvatskom primorju bila je slabo obrazovana, gotovo nepismena te velikom većinom rimokatoličke vjeroispovijesti (oko 97% od ukupno popisanih Roma na ovom području).

---

danas postoji plitvičko jezero Ciginovac, potom Cigina Draga kod Zalužnice blizu Otočca, izvor Ciginovac u Vrepcu, prezime Ciganović i dr.

Tablica 1. Broj Roma u Lici i Gorskom kotaru, 1880. – 1948.

	1880.	1890.	1900.	1910.	1921.	1931.	1948.
kotar Brinje						25	
kotar Gospić	6	6	5		14	34	
kotar Gračac					9	15	3
kotar Korenica	7			9	20		
kotar Otočac					13	43	
kotar Perušić					39		
kotar Udbina					2	3	
kotar Čabar				1	7	4	
kotar Delnice		48	5	48	39	108	3
kotar Ogulin	40	18		47	95	163	4
kotar Slunj	1	14			4	3	
kotar Vojnić	17	21		46	85	88	
kotar Vrbovsko	5	11	59	87	75	106	
Ukupno Lika + Gorski kotar	76	118	69	238	402	592	11
Ukupno Hrvatska	3482	4893	7207	12 267	12 241	14 284	404
Postotni udio Roma iz Like i Gorskog kotara u ukupnom broju Roma u Hrvatskoj	2,18%	2,41%	0,95%	1,94%	3,28%	4,14%	2,72%

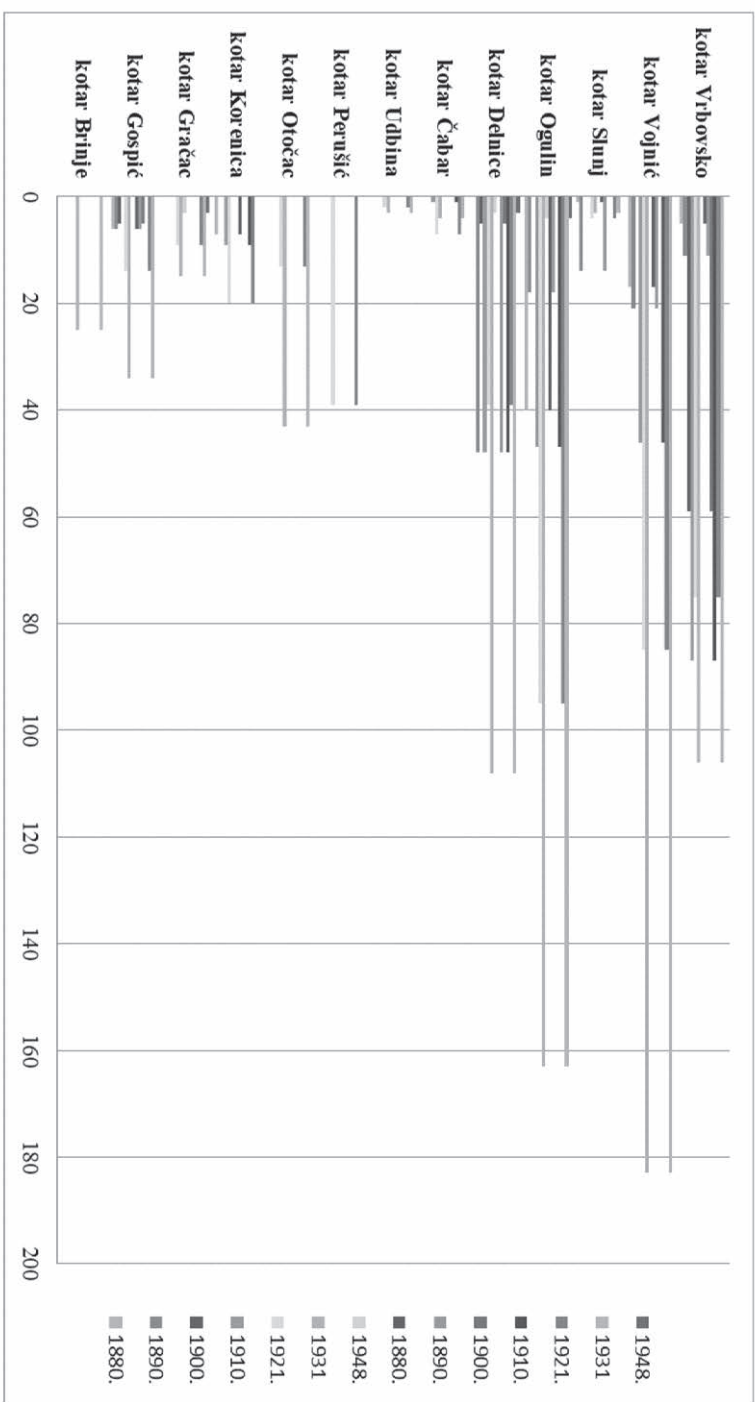
Izvori: Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), HR-HDA-367, Republički zavod za statistiku Socijalističke Republike Hrvatske, Prisutno stanovništvo po vjeroispovesti i materinjem jeziku i spolu, Popis stanovništva 1921., kut. 45, sv. 58; Popis stanovništva 1931., kut. 55, sv. 70; *Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marta 1948. godine* 1954: 348-393.

Tablica 2. Narodnosna i vjerska struktura Roma u Lici i Gorskom kotaru, 1931.

Kotar ili grad	Materinski jezik	Vjeroispovijest									
		Pravoslavna – Romi	Ukupno Pravoslavna	Rimokatolička – Romi	Ukupno Rimokatolička	Grkokatolička – Romi	Ukupno Grkokatolička	Islamska (muslimanska) – Romi	Ukupno Islamska (muslimanska)	Bez konfesije	Ukupno Bez konfesije
Brinje	25		4740	25	11 247						32 028
Čabar	4		76	4	10 139						20 446
Delnice	108	2	964	105	19 912	1	4				41 384
Gospić	34		16 611	34	17 428						68 167
Gračac	15		19 818	15	8020						55 727
Ogulin	163		22 516	163	24 529						94 574
Otočac	43		16 075	43	17 530						67 379
Slunj	3		24 352	3	21 470						91 657
Udbina	3		8897	3	3077						23 956
Vojnić	183		28 441	183	10 825						78 929
Vrbovsko	106	3	2859	103	14 317						34 616
Ukupno Lika, Gorski kotar	687	17	145 531	681	168 830	1	4				629 940
Savska banovina ukupno	14 284	4401	517 191	9874	2 122 631	7	12 572	1	3823	1	192

Izvor: HDA, HR-HDA-367, Republički zavod za statistiku Socijalističke Republike Hrvatske, Prisutno stanovništvo po vjeroispovesti i materinjem jeziku i spolu, kut. 55, sv. 70.

Grafikon 1. Romi u Lici i Gorskom kotaru, 1880. – 1948.

Izvori: HDA, HR-HDA-367, Republički zavod za statistiku Socijalističke Republike Hrvatske, Pristupno stanovništvo po vjeroispovesti i materinjem jeziku i spolu, Popis stanovništva 1921., kut. 45, sv. 58; Popis stanovništva 1931., kut. 55, sv. 70; *Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marta 1948. godine* 1954: 348-393.

Na ovom prostoru Romi su se doseljavali i u 19. stoljeću, što pokazuje primjer romske obitelji Hudorović koja se oko 1830. naselila na prostor Drežnice, točnije, u naselju Dodigušama (u blizini Jagetića). Ondje su radili kao kovači i trgovci konjima, a posebno su se istaknuli kao kovači poljoprivrednih alata, poput motika i vila (vila s trima šiljcima – „roglja“), te potkivači konja.⁷ U Lici su također neke romske obitelji tradicionalno bile kovači. Primjer takve obitelji jesu Amići iz Švice kod Otočca koji su se na to područje doselili iz Perušića. Za razliku od Hudorovića, vrlo brzo su se nacionalno kroatizirali pa su se već krajem 19. stoljeća opredjeljivali kao Hrvati katolici.⁸

Značajan izvor za razumijevanje položaja Roma u Lici i Gorskom kotaru uoči Drugoga svjetskog rata jesu spisi koji se odnose na pitanje kolonizacije Roma u Savskoj banovini. Naime, 1937. i 1938. kotarevi, gradovi i općine u Savskoj banovini izjašnjavali su se o potrebi kolonizacije Roma u posebnoj anketi koju je provodio banovinski Agrarno-pravni odjel. U odgovorima na ovu anketu, između ostalog, anketirani predstavnici vlasti pisali su i o položaju Roma na njihovu području. Na tragu toga, dio anketiranih vlasti iz Like i Gorskog kotara opisao je kakav je bio položaj Roma na njihovu području. Tako su općinske vlasti u Skradu 12. prosinca 1937. izvijestile Kr. bansku upravu Savske banovine kako podržavaju prijedlog za kolonizaciju Roma, posebno zato što im oni „zadavaju puno brige“, jer oni „vječnim moljakanjem uznemiruju strance“ koji dolaze u Skrad koje je proglašeno ljetovalištem.⁹ Više o položaju Roma na ogulinskom području izvijestile su tamošnje općinske vlasti u Ogulinu 31. prosinca 1937. Bansku vlast u Zagrebu, navodeći kako

...cigani zavičajnici ove općine stalno se nastanili ovdje jer su si na općinskom zemljištu Salopekselu i u Puškarić selu sagradili drvene kuće odnosno barake u kojima žive.- Isti rietko sada odlaze iz područja općine, a ako kada koji odlazi u drugu općinu to na kraće vrijeme u susjedne općine radi zarade...¹⁰

Općinska uprava u Perušiću 5. siječnja 1938. u svojem je odgovoru navela kako

...ova općina imade na svom području oko 16 ciganskih obitelji sa ukupno 80 duša. Ako se ove obitelji ne nasele bilo gdje i ne priuče radu, već dalje pute ovako umnožiti će se , pa će biti ne samo socijalni teret za ovu općinu već za banovinu i državu, a uslijed neimaštine i ovakovog života, mogli bi postati opasni po ljudski život i imetak. Svi muškarci izučili su situ

⁷ MAREVIĆ 1987: 142.

⁸ I prezime Amić u starim župnim maticama piše se Hamić. Ovdje su odvajkada bili prvi kovači. I danas podržavaju taj zanat pa su i najmlađi članovi te porodice još uvijek u mnogočemu zadržali svoj prvotan ciganski tip i kretanje. KRANJČEVIĆ 2003: 38.

⁹ Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), HR-HDA-246, Zavod za kolonizaciju NDH, br. 4630/1937.

kovačiju, pa ako se rasele po raznim općinama bogatijeg područja postali bi radni i bili bi na korist ljudskom društvu, a ovako će ostati socijalno zlo i teret kako vlastima tako i narodu...¹¹

Slično njima je općinska uprava u Generalskom stolu 15. prosinca 1937. istaknula kako podržava prijedlog iz Križevaca, ali s time da se Romi koloniziraju na otok Mljet, gdje bi ih se lakše nadziralo i „od kuda ne bi mogli pobjeći.“¹² Iz ovoga uočljiva je negativna percepcija Roma jer se predlagala njihova deportacija u udaljeni jadranski otok. Općinska uprava u Otočcu je na sjednici od 18. prosinca 1937. zaključila kako podržavaju kolonizaciju Roma, ističući da bi

...cigane trebalo kolonizirati što dalje od ostalih naselja i to izvan Like, jer ovaj kraj nije za tu svrhu pogodan...¹³

Iz navedenog primjetno je kako su lokalne vlasti u Lici i Gorskom kotaru uoči Drugoga svjetskog rata imale prevladavajuću negativnu percepciju prema Romima koji su na ovom području živjeli na marginama društveno-gospodarskog života.

Romi u NDH

U travnju 1941. proglašena je Nezavisna Država Hrvatska (dalje: NDH) nakon kraćeg vojnog sukoba sila Osovine, predvođenih Njemačkom, s vojskom Kraljevine Jugoslavije. Ustaški pokret, predvođen Antom Pavelićem, preuzeo je vlast u novoosnovanoj državi uz pomoć i podršku sila Osovine. Ustaški režim karakterizira diktatorsko-autoritativan način vlasti, a svoju politiku temeljio je na rasnoj ideologiji.¹⁴

Nova politička situacija odrazila se i na položaj Roma u NDH. Same ustaške vlasti nisu imale pripremljen politički program kojim bi odredile svoj odnos prema romskom stanovništvu. Odmah nakon dolaska na vlast dio je ustaških dužnosnika, poput Ante Oršanića i Viktora Gušića, u svojim javnim istupima isticao rasnu povezanost srpskog i „ciganskog“ stanovništva koja je bila najuočljivija u „ciganskoj dinastiji Karađorđevića“.¹⁵ Nadalje, Mladen Lorković (ministar vanjskih poslova NDH) i Ante Nikšić (župan Velike župe Pokupje) u lipnju i srpnju 1941. javno

¹⁰ Isto, br. 12.540/1937.

¹¹ Isto, br. 8181/1938.

¹² Isto, br. 4026/37.

¹³ Isto, br. 8791/1937.

¹⁴ PAVLIČEVIĆ 2007: 399-461; GOLDSTEIN 2008: 205-349.

¹⁵ 1941. Slavlje u Našicama: Govor Ante Oršanića. *Nezavisna Država Hrvatska* (Zagreb), 12. lipnja 1941., 9.

su pozivali na „definitivan obračun“ s Romima, i to njihovim prisilnim koloniziranjem na jednome mjestu ili slanjem na prisilni rad.¹⁶ Istodobno, dio medija u NDH pisao je tada o Romima kao o „nepoćudnim nametnicima“, „čirevima na narodnom tijelu“ te „izdajicama u slobodnoj ustaškoj Hrvatskoj!“¹⁷ Ustaške vlasti su na temelju takve negativne percepcije, koja se zasniva na višestoljetnim predrasudama, ubrzo nakon dolaska na vlast donijele konkretne mjere u rješavanju „ciganskog pitanja“. Prva takva mjera odnosila se na donošenje rasnih zakona 30. travnja 1941.: „Zakonske odredbe o rasnoj pripadnosti“, „Zakonske odredbe o zaštiti arijevske krvi i časti hrvatskog naroda“ te „Zakonske odredbe o državljanstvu“, kojom je državljanstvo definirano pripadanjem arijevskom podrijetlu stanovnika.¹⁸ Neki znanstvenici primjećuju određen utjecaj Nürnberških zakona na ove rasne zakone, posebice u definiranju arijevske podrijetla.¹⁹

U kontekstu ovih rasnih zakona ustaške su vlasti sastavile obrazac naslovljen „Upute za sastav izjave o rasnoj pripadnosti“, s pomoću kojeg se nastojala utvrditi rasna pripadnost određene osobe. Na temelju tih „Uputa“ Ministarstvo unutrašnjih poslova donijelo je 3. srpnja 1941. odluku o obaveznom popisivanju Roma.²⁰ Općinske i gradske vlasti provodile su ove popise, a njegove rezultate prosljeđivale nadležnom Velikom županu i Ministarstvu unutarnjih poslova. Tako su se prikupljali osobni podaci (datum i mjesto rođenja) te oni vezani uz njihov način života (sedentarni ili nomadski) i zanimanje.²¹

Ustaške vlasti, posebice Zavod za kolonizaciju, istodobno s ovim popisom promišljale su o mogućnostima kolonizacije romskog stanovništva, ali ratne prilike spriječile su planove o kolonizaciji Roma.²² Upravo su ljeti 1941. zabilježeni prvi slučajevi ustaškog masovnog ubijanja Roma. Tako su likvidacije Roma započele krajem srpnja 1941. ubijanjem 15 Roma u Ivanović Jarku kraj Karlovca, a nastavile su se krajem prosinca iste godine ubijanjem 11 Roma u Donjoj Bučici (područje Korduna). Početkom siječnja 1942. ubijena su 74 Roma iz sela Desno Sredičko, Štipan i Lasinje u Rakovu Potoku te 105 Roma u Banskom Kovačevcu (područje Vrginmosta). Istoga dana ubijena su 24 Roma iz naselja Pištac i Glavica kod sela Skakavac, a 6. siječnja 1942. ustaške vlasti ubile su 41 Roma iz sela Popović u šumi Domaći Lug.²³ U ovim slučajevima primjetno je

¹⁶ VUKČEVIĆ 1994: 80-81.

¹⁷ 1941. Tri socijalno-politička problema. *Hrvatsko jedinstvo* (Varaždin), 3. svibnja 1941, 1.

¹⁸ LENGEL-KRIZMAN 2003: 32-33.

¹⁹ BIONDICH 2002: 34.

²⁰ HREČKOVSKI 1985: 35.

²¹ LENGEL-KRIZMAN 2003: 35.

²² Isto: 36; BIONDICH 2002: 35, 42-43.

²³ DUPALO 2014: 71, 218-219, 262; BAIĆ 1980: 262, 445-446, 597-599, 857; VUKOBRATOVIĆ 1972: 360; ROMČEVIĆ 1989: 1276-1279; LENGEL-KRIZMAN 2003: 40-41.

kako su Romi bili kolateralne žrtve ustaškog sukoba sa srpskim stanovništvom koje se pobunilo protiv njih.

Slijedio je masovniji progon Roma koji je započeo okružnicom Ministarstva unutarnjih poslova i odredbom Ustaške nadzorne službe, uz podršku Ravnateljstva za javni red i sigurnost od 19. svibnja 1942. o prikupljanju svih Roma iz NDH u jasenovački logor. Masovna uhićenja i odvođenja Roma odvijala su se od 20. svibnja 1942. do kraja ljeta iste godine. Dolaskom u jasenovački logor Romi su podijeljeni na dvije skupine: nemoćni, bolesni, žene i djeca nalazili su se u skupini 3b, a „jači i izdržljiviji“ Romi u skupini 3c.²⁴ Romi su unutar jasenovačkoga logorskog sustava bili smješteni u sjeveroistočnom dijelu logora nazvanom Logor III C [C = ciganski] koji je bio ograđen žicom.²⁵ Drugi je dio Roma u početku bio smješten u selu Uštica u iseljenim srpskim kućama, no ubrzo je zbog njihova prekomjernog broja dio premješten u prekosavsko selo Gradina.²⁶ Potrebno je napomenuti kako se, za razliku od drugih zatočenika, Rome nije službeno bilježilo pojedinačno, već kao dio određenog „željezničkog vagona“. Dolaskom u jasenovački logor Romima je bila oduzeta sva osobna imovina, a dio ih se odmah koristio za teške fizičke poslove unutar samog logora, poput izgradnje nasipa.²⁷

Romi u Lici i Gorskom kotaru za vrijeme Drugoga svjetskog rata

I na ovom području dogodili su se slučajevi ubijanja Roma, i to često u kontekstu ustaškog progona tamošnjeg srpskog stanovništva. Slijedom toga, Rade Grković u sjećanju na pripreme „ustanka“ (NOP-a) na udbinskom području spominje kako su u kolovozu 1941. četnici ubili istaknutog komunista Miću Radakovića u selu Jošan, a pritom su ubili i troje Roma, među kojima i sedmogodišnje dijete koje je on nastojao zaštititi.²⁸ Masovna ubijanja Roma nastavila su se do kraja rata, o čemu svjedoči ubojstvo 30 Roma iz Jezerana (područje Brinja) i 11 Roma u Ličkom Cerju i Sv. Roku (kotar Gračac) sredinom srpnja 1944.²⁹ Tako se posebno spominje romska porodica Ivaniševića iz sela Ličko Cerje, ubijena u srpnju i kolovozu 1944. u Ličkom Cerju, Sv. Roku i Lovincu.³⁰ Njemačke snage također su vršile zločine nad romskim stanovništvom na ovom području. Primjer je toga Ante Jurković (39) iz sela Cvitović (kotar Slunj) kojeg su Nijemci ubili kod Voj-

²⁴ KEVO 2003: 480; LENGEL-KRIZMAN 2003: 67-68.

²⁵ RIFFER 1946: 38.

²⁶ LENGEL-KRIZMAN 2003: 47-48.

²⁷ HREČKOVSKI 1985: 36; BULAJIĆ 1999: 124-125; RIFFER 1946: 20, 25; IVEKOVIĆ 1986: 14-15.

²⁸ GRKOVIĆ 1979: 305.

²⁹ BUKVIĆ 1971: 38; BANDA 1984: 997.

³⁰ IVEZIĆ I PAVIČIĆ 1984: 464-465; IVEZIĆ I PAVIČIĆ 1984a: 997.

nića u siječnju 1943. Iz istog sela Nijemci su strijeljali dvadesetogodišnjeg Milu Jurkovića u siječnju 1943.³¹

Deportacija Roma iz Like i Gorskog kotara u jasenovački logor

Prije same analize pitanja provođenja deportacija Roma iz Like, Gorskog kotara i Hrvatskog primorja, potrebno je spomenuti kako za ovo područje nisu pronađeni popisi romskog stanovništva koje su vlasti NDH provodile u ljeto 1941. Također, nisu pronađeni niti dokumenti koji bi se odnosili na mogućnost kolonizacije Roma na ovim područjima.

Ministarstvo unutarnjih poslova je zajedno s Ustaškom nadzornom službom i Ravnateljstvom za javni red i sigurnost donijelo 19. svibnja 1942. odredbu o deportaciji Roma iz NDH u jasenovački koncentracijski logor. Ustaške vlasti su i prije ove odredbe zatvarale Rome s ciljem njihove deportacije na određenom području. Tako se spominje slučaj kada su oružnici 18. travnja 1942. zatvorili oko sedamdeset Roma s područja Bosiljeva, govoreći im kako ih preseljavaju na područje gdje će dobiti zemlju za obrađivanje. No, oni su 8. lipnja 1942. odvedeni u jasenovački logor.³² Općinsko poglavarstvo u Ogulinu je 1. lipnja 1942. izradilo popis 127 Roma uhićenih nekoliko dana ranije. Oni su zatim deportirani u jasenovački logor, gdje je nakon dolaska izdvojeno desetak mlađih Roma za prisilni rad u Njemačkoj.³³ Dana 9. srpnja 1942. 29 Roma iz Tušilovičkog Cerovca (kotar Vojnić) deportirano je u Jasenovac.³⁴ Talijanske vlasti pomagale su vlastima NDH u zatvaranju Roma. O tome svjedoči primjer 7 Roma iz porodice Hudorović (Drežnica) koje su talijanske vlasti „uhvatile“ početkom lipnja 1942. i zatim predale vlastima NDH u Ogulinu, gdje su ubrzo ubijeni.³⁵ Romska porodica Hudorović iz Drežnice se ubrzo nakon izbijanja Drugoga svjetskog rata preselila, no gotovo svi njezini članovi bili su uhićeni i deportirani u jasenovački logor.³⁶

Deportacija Roma u logore u Italiji

Područje Gorskog kotara, gdje su također živjeli Romi, bilo je pod kontrolom talijanskih vlasti i dio njih bio je deportiran u logore u Italiji. Tako je zabilježen

---

³¹ PEREMIN 1988: 1105.

³² DUKMAN, PRKOŠELJ I ŽUNIĆ 1986: 557.

³³ SOBOLEVSKI 1986: 1285-1286; ISTI 1971: 911; Mihael Sobolevski je u ovom radu naveo kako je ovaj popis deportiranih Roma našao u Historijskom arhivu u Karlovcu (današnjem tamošnjem Državnom arhivu), no pritom nije naveo signaturu dokumenta. Kolege u karlovačkom arhivu nisu mogle pronaći ovaj dokument pa je jedini poznati zapis o tom popisu donio Sobolevski.

³⁴ ROMČEVIĆ 1989: 1257-1259.

³⁵ BANDA 1982: 882.

³⁶ MAREVIĆ 1982: 14.

primjer Vjekoslava Hudorovića, rođenog u Gerovu (kotar Čabar) 20. lipnja 1912., za kojeg je donesena odluka 2. listopada 1942. Ministarstva unutrašnjih poslova odnosno riječkog prefekta Temistoclea Teste da se prebaci u koncentracijski logor Agnone (Campobasso, regija Molise)³⁷. U tom logoru bilo je internirano više od sto talijanskih, španjolskih, nizozemskih i hrvatskih Roma.³⁸ Slične odluke o internaciji donesene su za njegovu braću Antonija (rođen 15. ožujka 1909.) i Dragutina Hudorovića (rođen 1. ožujka 1906.) koja su rođena i živjela u Gerovu. Razlog uhićenju bilo je navodno pomaganje komunistima, odnosno partizanskim jedinicama na području doline rijeke Kupe.³⁹ Prema arhivskim dokumentima, u Agnoneu je već bilo zatvoreno 12 hrvatskih Roma iz obitelji Goman i Bogdan. Zanimljivo je da je u logoru već bilo zatvoreno i šest članova obitelji Hudorović koji su bili evidentirani kao talijanski Romi.⁴⁰ Nemamo konkretnih saznanja jesu li Vjekoslav, Antonio i Dragutin bili rodbinski vezani uz istoimenu obitelj u Agnoneu.

Ovaj slučaj deportacije u logor Agnone vrlo je indikativan i pokazuje sličnosti u načinu provođenja Roma kako u NDH tako i u fašističkoj Italiji. Naredni slučaj je Dragica Hudorović, kćer gore navedenog Antonija koja je optužena kako navodno partizanskim jedinicama izdaje smjerove kretanja talijanskih vojnih jedinica na području kotara Čabar. Inače, Dragica je rođena u Pleščima okolici Čabra, a tada je živjela kod Marka Hriba iz Čabra te je u dokumentima navedena kao jugoslavenska državljanica, arijevske rase i katoličke vjeroispovijesti. Deportirana je 13. kolovoza 1942. iz Rijeke u koncentracijski logor Agnone.⁴¹

Janko Udorović – primjer progona Roma

Iznimno je značajan iskaz Roma Janka Udorovića, koji je u dvama navratima pred nadležnim Kotarskim sudom u Ogulinu svjedočio o tome kako su ga ustaške vlasti zatočile i poslale u jasenovački logor i na prisilni rad u Njemačku. Udorović je u prvom iskazu od 15. lipnja 1952. naveo kako je 1. lipnja 1942. 25 ustaša došlo iz Ogulina u „ciganski zaselak“ u Turkovićima, gdje su odveli oko sedamdeset Roma, uključujući i njega, u Ogulin. U tom su gradu oko 323 Roma

³⁷ Logor Agnone osnovan je u lipnju 1940. u samostanu San Bernardino u pokrajini Molise za interniranje stranih građana. Romi su logor nazivali Campobasso. Prema dostupnim podacima, u svibnju 1943. bilo je u njemu 45 romskih logoraša iz Hrvatske. Logor je zatvoren u kolovozu 1943.; GUERRAZZI I WHITE 2018: 399-400.

³⁸ Državni arhiv u Rijeci (dalje: DARI), HR-DARI-53, Questura di Fiume, Hudorovich Vjekoslav fu Martino e Francesca Hudorovich, - zingaro, num. 012967.

³⁹ Isto, Hudorovich, Antonio fu Martino e Francesca Hudorovich, - zingaro, num. 013972.

⁴⁰ <http://porrajmos.it/wp-content/uploads/2013/05/elenco-internati-agnone-1941.pdf> (posjet 18. 7. 2019)

⁴¹ DARI, HR-DARI-53, Questura di Fiume, Hudorovich Dragica di Antonio, num. 017694.

bila zatim transportirana u jasenovački logor. U samom logoru izdvojena je nekolicina „jačih muškaraca“ Roma, dok su ostali Romi odvedeni preko Save, gdje su ubijeni.⁴² Drugi iskaz dao je 15. veljače 1956. na Kotarskom sudu u Ogulinu. U Zapisniku navedeno je:

...ja sam porijeklom ciganin, a rodio sam se u Puškarić selu kod Ogulina, gdje se je još odavno naselio moj otac, osnovao porodicu, te živio obrađujući zemlju. Čak se moj pokojni otac i pokrstio i prešao na katoličku vjeroispovijest. Ja i danas živim na istom posjedu na kojem je i živio i moj otac te se bavim i zemljoradnjom, a obavljam ujedno i kovači zanat. Živeći dugo godina tako potpuno sam se srodio sa stanovništvom svoga kraja, te se smatram po narodnosti Hrvatom. Državljanin sam FNR Jugoslavije. Sve do 1942. god. Mirno sam živio na svom zemljoposjedu u Puškarić selu sa svojom porodicom, t. j. ženom i šestero djece, koji su u to vrijeme bili svi malodobni. U lipnju mjesecu 1942. god. uhapšen sam po ustašama. Odveden sam iz svoje kuće u jutro rano u bivšu općinsku zgradu u Ogulinu. Sa mnom je uhapšena i moja žena te šestero mlđb. djece. Istog dana uhapšeno je još 8 obitelji iz moga kraja koji su porijeklom cigani. Poslije podne oko 4 sata sprovedeni smo svi vlakom za Jasenovac, gdje smo smješteni u sabirnom logoru. Posebno je bila ogradjena pruga koja je izravno vodila u ogradjeni prostor logora, tako da je čitava kompozicija vlaka, kojim smo bili sprovedjeni u Jasenovac, zašla u ogradjeni prostor logora. Logor je bio uz samu vodu mislim da je to rijeka Sava. Logor je bio ogradjen bodljikavom žicom u visini od 4 – 5 metara. Odmah sutradan sproveden sam transportom odmah u Njemačku na prisilan rad zajedno sa još nekoliko mojih drugova i ljudi iz istog kraja. Naše žene i djeca nisu transportirani u Njemačku. Nisam vidio osobno, da su mi žena i djeca ubijeni, ali nikada se više nisu vratili iz Jasenovca te se ni dan danas za njih ništa ne zna. Nakon oslobođenja vratio sam se iz Njemačke u domovinu i sada živim u svom starom kraju. U Jasenovcu sam bio svega jedan dan, jer, ako sam gore naveo, već sutradan po mom dolasku odveden sam u Njemačku na prisilni rad. Za vrijeme svog boravka u logoru vidio sam kako ustaše odvođe ljude čamcima preko vode na drugu stranu rijeke. Vidio sam da je sa druge strane bila postrojena veća grupa ljudi na koje su pucali iz strojnica. Čuo sam jauk ljudi. Neki koje sam zatekao u logoru pričali su mi da to nije bio jedini način likvidiranja ljudi, već da su znali udarati ljude batom po glavi, bacati iz čamca u vodu i. t. d. Za vrijeme mog boravka od jednog dana u logoru nisam dobio niti jedan obrok jela, a niti na putu za Njemačku sve do Njemačke granice gdje su nas preuzeli Nijemci, a gdje sam prvi puta dobio obrok hrane. Također nismo dobili hranu od časa od kako smo uhapšeni, pa sve do dolaska na granicu Njemačke, a to znači za razdoblje od tri dana. Poznato mi je da se iz Jasenovca nisu vratile žene i djeca ostalih mojih drugova, koji su zajedno sa mnom bili uhapšeni i sprovedeni u Jasenovac...⁴³

---

⁴² HDA, HR-HDA-421, kut. 128, „Janko Udorović“.

⁴³ Isto.

„Lički Romi“ – logor Jasenovac

Prema nekim izvorima, ustaške vlasti koristile su skupinu Roma koja im je pomagala u ubijanju logoraša. Tako se spominje skupina od stotinjak Roma iz Like koju su ustaške vlasti „poštedjele“, a stanovali su u seoskim kućama i bili dobro opskrbljeni hranom i alkoholom. Milan Trešnjec spominje u sjećanjima na zbivanjima iz 1941. u ličkom selu Divoselo kako

...neke Cigane u Lici Pavelić je proglasio ‘čistim’ Hrvatima, vlast im je dala oružje i stvorila je od njih koljače...⁴⁴

Iz ovoga može se zaključiti kako se vjerojatno radilo o „ličkim Ciganima“ („Ciganima slobodnjacima“) koje su ustaške vlasti iskoristile u borbi protiv njihovih neprijatelja, poput partizana ili četnika. Nameće se samo pitanje kako su oni mogli biti proglašeni rasno „čistim“ Hrvatima, imajući na umu kako je to bilo onemogućeno prema rasnim zakonima iz travnja 1941. No, ovi Romi su zajedno s drugim jasenovačkim logorašima činili „grupu D“ te su ih logorske vlasti koristile za ubijanje i sahranjivanje logoraša, kao i za izgradnju nasipa i zidova oko logora. Milko Riffer, preživjeli jasenovački logoraš, o njima je zapisao:

...onaj Ciganin s ustaškom kapom navodno je član jedne malobrojne ciganske grupe slobodnjaka iz Like naseljenih na opustošenim imanjima pobijenih srpskih seljaka u Gradini. Ta ciganska grupica jedini su živi predstavnici svoje rase u Hrvatskoj. Svi ostali uzidani su u nasip. Sačuvali su se i žive u relativnoj slobodi stoga, što su se 1941. borili na strani ustaša protiv četnika u Lici. No ni ti ostaci nisu dugo ostali na životu. Živjeli su u Gradini, selu preko Save — o kome ću kasnije opširnije pisati — a gdje su najvećim dijelom vršene masovne likvidacije. Kod tih likvidacija ovi su Cigani pomagali ustašama, dakle previše su toga znali i vidjeli. A živi svjedoci mogu ponekad biti veoma neugodni... (...)... Od jedne oveće skupine formirala se tako zvana grobarska grupa, koja je prebačena u Gradinu. Imala je dužnost da svlači pobijene žrtve i da sortira tako dobivenu odjeću, koju su svakodnevno kolima odvozili u logorsko odjevno skladište. Bio je to golem, naporan posao, praćen očajnim krikovima i zapomaganjima žrtava, što su u neprekidnim kolonama pristizale na klaonicu. Pojili su ih velikim količinama rakije, jer su samo u skoro potpuno pijanom stanju mogli vršiti taj infernalni posao u jamama, u kojima je bilo na hiljade premlaćenih i preklanih ljudskih tjelesa. Mnogi od njih izgubili su pamet, pa su ih odvodili na ‘lakši rad’ nekuda drugamo. Oni se, naravno, nikada više nisu vratili...⁴⁵

⁴⁴ TREŠNJEK 1962: 697. Sličan navod vidi u: JOVANOVIĆ 1963: 172.

⁴⁵ RIFFER 1946: 46, 155-156.

O djelovanju ovih Roma u jasenovačkom logoru izvijestila je 1946. Zemaljska komisija Hrvatske za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača navodeći kako

...spasilo se vrlo malo Cigana, koji su se odlikovali marljivošću gradeći nasip i zid oko logora. Ustaše su ih poštedili, te ih prevezli u sela Gradinu i Uštice, gdje su im dodijelili zadaću da budu grobari i krvnici. Ova se grupa Cigana održala dugo na tom mjestu. Stanovala je u seoskim kućama, imala dobru hranu, opijala se do besvijesti, i značajno je, da nijedan od njih nije pokušao da pobjegne. Njihova je dužnost bila da kopaju grobove u Gradini za one žrtve, koje će od sada stizati u Jasenovac radi likvidacije, da žrtve ubijaju udarcima maljem ili čekićem po glavi i da ih pokapaju. Premda su oni tu svoju dužnost ropski ispunjavali, ipak su morali na koncu i oni da iskuse, koliko vrijedi ustaška riječ: ustaše su ih početkom 1945. sve pobili, da ne bi ostalo živih svjedoka njihovih zločina. Ustaške logorske vlasti su ih početkom 1945. sve pogubile...⁴⁶

Odnos antifašističkih vlasti (NOP-a) prema Romima

Dio Roma sudjelovao je u antifašističkom pokretu i na području Like, Gorskog kotara i Hrvatskog primorja. Sredinom srpnja 1942. trojica „domaćih“ romskih domobrana prebjegla su partizanima iz vojarnje u Jezeranama, pri čemu su im donijeli šest pušaka i „neprijateljsku poštu“. Zanimljivo je kako su Romi već početkom iste godine surađivali s partizanima.⁴⁷ Osim toga, postoje i drugi primjeri gdje su se Romi izravno uključili u NOP. Tako je osamnaestogodišnji Rom Petar Jurković iz sela Cvitović (kotar Slunj) sredinom srpnja 1942. pristupio u NOP i bio vojnik 3. brigade 8. divizije. Poginuo je u prosincu 1944. kod Vaganca.⁴⁸ Istoga dana je 23-godišnji Rom Vale Jurković, također iz sela Cvitović, pristupio NOP-u i borio se kao vojnik 3. brigade 8. divizije. Poginuo je u studenome 1944. kod Plaškog.⁴⁹

O stradalim Romima na području Like pisalo se i u monografskim knjigama iz vremena socijalističke Jugoslavije, i to o NOB-u na području Like i Korduna. U toj se knjizi spominju Mile i Pave Udorović⁵⁰ koji su potpomagali partizanski

⁴⁶ *Zločini u logoru Jasenovac* 1946: 49; RIFFER 1946: 46, 58, 155-156; *Zločini u logoru Jasenovac* 1946: 22-23, 49-51; LENGEL-KRIZMAN 203: 51-52; JOVANOVIĆ 1963: 172.

⁴⁷ RUBČIĆ 1971: 735.

⁴⁸ PEREMIN 1988: 965.

⁴⁹ Isto.

⁵⁰ Milan Udorović bio je aktivni sudionik NOV-a zajedno s bratom Pavom koji je inače bio u Jezeranama kovač. U Državnom arhivu u Gospiću sačuvan je jedan spis koji se odnosi na bračne razmirice između Milana Udorovića koji se, lažno se predstavljajući, oženio s maloljetnom djevojkom Maricom rođ. Ružić iz Bribira. Državni arhiv u Gospiću (dalje: DAGS), HR-DAGS-42, Okružni sud u Gospiću, Udorović Marica i Udorović Milan – rastava braka, br. 72/46.

pokret na području mjesta Jezerane u kotaru Brinje. Kasnije su sve članove obitelji spomenutih Udorovića, prema dostupnoj komunističkoj literaturi, ustaše ubile.⁵¹

No, bilo je i slučajeva gdje su Romi predstavljali određen problem za antifašističke vlasti. Jedan takav govori o Romima s otoka Krka koji su se naselili na područje Omišlja nakon Prvog svjetskog rata. Upravo se o njima raspravljalo na Konferenciji pročelnika upravnih odjela kotarskih NOO-a i za grad Sušak 9. prosinca 1944. pod rukovodstvom Upravnog odjela Okružnog NOO-a za Hrvatsko primorje. Između ostalog, tom prilikom navedeno je kako

...u Općini Omišalj postavlja se pred nas problem cigana kojih imade cca 30, skoro svi starci i žene – nesposobni za rad. Isti vrše razne krađe da bi se prehranili. Naći će se izlaz za rješenje ovog pitanja...⁵²

Također, pronađeni su i slučajevi gdje su Romi izravno surađivali s ustaškim vlastima. Jedan je takav slučaj i ubojstvo Tamija Amića u Delnicama. Njega su navodno 1944. ubili partizani u delničkoj crkvi jer je surađivao s ustaškim vlastima.⁵³ Inače, Tami Amić rođen je 1923. u SAD-u, ali se prije Drugoga svjetskog rata vratio u Lovinac, gdje je i dočekao ratna zbivanja.⁵⁴ U gospićkom je zatvoru u svibnju 1945. osuđen na smrt strijeljanjem Marko Udorović (rođen 13. kolovoza 1925.), inače iz Radotić Sela kraj Brinja. Marko Udorović bio je kovač, a u Drugom svjetskom ratu bio je u ustaškoj vojsci.⁵⁵ Domobranski general Dragutin Rumler je u „Izvjestaju Zapovjedništva Prvog domobranskog zbora od 7. svibnja 1942 god. o akcijama partizana u drugoj polovici travnja 1942 godine“ naveo kako

...u kotaru Delnice: 4. IV. strijeljali su partizani u selu Tuku 6 Cigana iz Mrkoplja, kod kojih su pronašli 10 pušaka i 800 naboja, je oružje nisu predali partizanima niti se nisu htjeli njima pridružiti...⁵⁶

⁵¹ *Prva godina NOR-a na području Karlovca, Korduna, Gline, Like, Gorskog kotara Pokuplja i Žumberka* 1971: 762. Ovaj podatak ne odgovara stvarnom stanju jer se u jednom sudskom procesu iz 1946. spominju članovi obitelji Udorović: Pave Udorović i njegova žena Kata Udorović, potom Branko Udorović te Milan Udorović i njegova supruga Marica Udorović. Svi osim Milana i Marice živjeli su nakon Drugog svjetskog rata u Jezeranama i Brinju. DAGS, HR-DAGS-42, Okružni sud u Gospiću, Udorović Marica i Udorović Milan – svjedočenje brata Pave Udorovića i njegove žene Kate, br. 72/46.

⁵² GIRON 1978: 15.

⁵³ Nekoliko desetaka Roma ubile su partizanske snage jer su bili optuženi kako surađuju s ustašama i Talijanima. VOJAK, PAPO I TAHIRI 2019: 32.

⁵⁴ PAVIČIĆ 1996: 197.

⁵⁵ VUKIĆ 2012: 25.

⁵⁶ *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda 1954:* 417.

Razmjeri stradanja romskog stanovništva u Lici i Gorskom kotaru za vrijeme Drugoga svjetskog rata

Broj ubijenih Roma u NDH gotovo je nemoguće utvrditi, i to ponajviše zbog nedostatka relevantne dokumentacije ustaških jasenovačkih logorskih vlasti jer su je, prema nekima, ustaške vlasti uništile i/ili je uopće nisu vodile. Romi su stradali i izvan jasenovačkog logora, no ni na tim mjestima nije se vodila sustavna evidencija.⁵⁷ Korak u pravom smjeru u utvrđivanju broja žrtva učinili su djelatnici Spomen-područja Jasenovac koji su objavili „Poimenični popis žrtava KL Jasenovac“. Prema ovom popisu, do danas popisano je ukupno 16 173 ubijenih Roma, od toga 5608 djece, 5688 muškaraca i 4877 žena.⁵⁸ Unatoč kritikama ovog popisa žrtava koje se odnose ponajprije na metodologiju prikupljanja (i provjeravanja) podataka, može ga se uzeti kao okvir za određivanje razmjera stradanja pojedinih skupina žrtava, a tako i Roma.⁵⁹

Tablica 3. Broj ubijenih Roma u jasenovačkom logoru, 1941. – 1945.⁶⁰

Županija	Općina	Broj ubijenih Roma
Ličko-senjska	Brinje	12
Ukupno		12
Primorsko-Goranska	Delnice	1
	Fužine	12
	Mrkopalj	4
	Ravna Gora	1
	Rijeka	2
	Vrbovsko	44
Ukupno		64

Izvor: Poimenični popis žrtava KL Jasenovac

Ako se usporede podaci o broju Roma prije i nakon Drugoga svjetskog rata, tj. u popisima stanovništva iz 1931. i 1948., uočljivo je da je gotovo nestala predratna romska zajednica na području Like i Gorskog kotara.

⁵⁷ LENGEL-KRIZMAN 2003: 44-45; MATAUŠIĆ 2003: 67; TUĐMAN 1989: 346; MILETIĆ 2011: 147-148; BIONDICH 2002: 40.

⁵⁸ *Poimenični popis žrtava KL Jasenovac.*

⁵⁹ KOIĆ I BANIĆ 2017: 38-47.

⁶⁰ Na ovim podacima zahvaljujemo kolegi Đorđu Mihoviloviću iz Spomen-područja Jasenovac.

Zaključak

Romsko stanovništvo naselilo se, u manjem broju, i na području Like i Gorskog kotara. Oni su na tom području sve do Drugoga svjetskog rata živjeli u relativno dobrim odnosima s ostalim stanovništvom. Dolaskom ustaša na vlast u NDH promijenio se i odnos prema Romima pa su ubrzo doneseni rasni zakoni i u skladu s njima Romi su isključeni iz društva. Slijedila je odluka o deportaciji Roma kojom je znatan dio romskog stanovništva s ovih područja bio deportiran u jasenovački koncentracijski logor, gdje ih se mučilo i ubijalo, a dio njih bio je odveden na prisilni rad u Njemačku. Dio Roma iz Like i Gorskog kotara bio je deportiran u talijanski logor Agnone. Na primjeru iskaza Janka Udorovića vidljivo je kako su Romi bili zatvoreni ljeti 1942. i onda željeznicom deportirani u jasenovački logor. Ondje se posebice Romkinje s djecom ubijalo, dok je dio Roma bio odveden na prisilni rad u Njemačku.

Bibliografija

Arhivski izvori

Državni arhiv u Gospiću

HR-DAGS-42, Okružni sud u Gospiću, Udorović Marica i Udorović Milan – razvod braka, br. 72/46.

HR-DAGS-42, Okružni sud u Gospiću, Udorović Marica i Udorović Milan – svjedočenje brata Pave Udorovića i njegove žene Kate, br. 72/46.

Državni arhiv u Rijeci

HR-DARI-53, Questura di Fiume, Hudorovich Vjekoslav fu Martino e Francesca Hudorovich, - zingaro, num. 012967.

HR-DARI-53, Questura di Fiume, Hudorovich, Antonio fu Martino e Francesca Hudorovich, - zingaro, num. 013972.

HR-DARI-53, Questura di Fiume, Hudorovich Dragica di Antonio, num. 017694.

Hrvatski državni arhiv

HR-HDA-246, Zavod za kolonizaciju NDH.

HR-HDA-367, Republički zavod za statistiku Socijalističke Republike Hrvatske, Prisutno stanovništvo po vjeroispovesti i materinjem jeziku i spolu, Popis stanovništva 1921., kut. 45, sv. 58; Popis stanovništva 1931., kut. 55, sv. 70.

HR-HDA-421, kut. 128, „Janko Udorović“.

Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marta 1948. godine. 1954. Knj. IX: *Stanovništvo po narodnosti.* Beograd: Savezni zavod za statistiku.

Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda. 1954. Beograd: Vojnoistorijski institut.

Periodika

1941. Slavlje u Našicama: Govor Ante Oršanića. *Nezavisna Država Hrvatska* (Zagreb), 12. lipnja 1941, 9.
1941. Tri socijalno-politička problema. *Hrvatsko jedinstvo* (Varaždin), 3. svibnja 1941, 1.
- KOIĆ, Mladen, Nikola BANIĆ. 2017. Nema nikakvih dokaza o masovnoj likvidaciji Roma u Jasenovcu. *Hrvatski tjednik* (Zagreb), 27. travnja 2017, 38-47.
- LASZOWSKI, Emilij. 1894. Povijesna crtica o ciganima. *Narodne novine* (Zagreb), 15. rujna 1894.
- VUKČEVIĆ, Slavko. 1994. Genocid u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj 1941. – skrivena stvarnost. *Vojno-istorijski glasnik* (Beograd), god. 44, br. 1-2, 1994, 80-81.

Elektronička dokumentacija

Popis logoraša u koncentracijskom logoru Agnone u Italiji.

<http://porrajmos.it/wp-content/uploads/2013/05/elenco-internati-agnone-1941.pdf> (posjet 18. 7. 2019)

Literatura

- BACH, Franz. 1853. *Otočaner Regiments-Geschichte*. Karlstadt.
- BAIĆ, Dušan. 1980. *Kotar Vrginmost u NO borbi: 1941. – 1945*. Vrginmost: Općinski odbor Saveza boraca.
- BANDA, Milica. 1982. Ljudski gubici na području općine Drežnica od 1941. do 1945. godine. U *Partizanska Drežnica*, ur. Đuro Zatezalo, 841-865. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu.
- BANDA, Milica. 1984. Ljudski gubici na području kotara Gračac tokom NOR-a. U *Kotar Gračac u narodnooslobodilačkom ratu 1941. – 1945.*, ur. Đuro Zatezalo. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu.
- BIONDICH, Mark. 2002. Persecution of Roma – Sinti in Croatia, 1941-1945. U *Roma and Sinti. Under-studied Victims of Nazism*, ur. Paul A. Shapiro, Robert M. Ehrenreich, 33-48. Washington: United States Holocaust Memorial Museum, Center for Advanced Studies.
- BUĆIN, Rajka. 2001. Prilog poznavanju institucija: zakonski okvir rada velikih župa NDH. *Arhivski vjesnik* 44: 209-225.
- BUKVIĆ, Milan. 1971. *Otočac i Brinje u NOB 1941.-1945*. Otočac: Savez udruženja boraca NOR-a općine.
- BULAJIĆ, Milan. 1999. *Jasenovac: ustaški logori smrti: srpski mit?. Hrvatski ustaški logori genocida nad Srbima, Jevrejima i Ciganima*. Beograd: Muzej žrtava genocida.
- DUKMAN, Joža, Janko PRKOŠELJ, Janko ŽUNIĆ. 1986. Razvoj narodnooslobodilačke borbe u općini Bosiljevo 1941.-1945. godine. U *Duga Resa: radovi iz dalje prošlosti NOB-a i socijalističke izgradnje*, ur. Đuro Zatezalo, 542-638. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu.

- DUPALO, Adam. 2014. *Banija i Sisak u NOP-u 1941: događaji, svjedočanstva, dokumenti*. Zagreb: Savez antifašističkih boraca i antifašista Republike Hrvatske.
- GIRON, Antun. 1978. Zapisnik konferencije pročelnika upravnih odjela Kotarskih NOO-a u okrugu Hrvatsko primorje početkom prosinca 1944. godine. *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu* 22: 9-19.
- GOLDSTEIN, Ivo. 2008. *Hrvatska 1918.-2008*. Zagreb: Novi Liber i Europapress holding.
- GRKOVIĆ, Rade. 1979. Priprema i početak ustanka u udbinskom kotaru. U *Kotar Korenica i kotar Udbina u narodnooslobodilačkom ratu i socijalističkoj izgradnji*, ur. Đuro Zatezalo, 292-307. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu.
- GUERRAZZI, Amedeo Osti, Joseph Robert WHITE. Agnone. 2018. *The United States Holocaust Memorial Museum Encyclopedia of Camps and Ghettos 1933-1945.*, 399-400. The United States Holocaust Memorial Museum.
- HREČKOVSKI, Slavica. 1985. Progoni i deportacije slavonskih Roma u koncentracijski logor Jasenovac. U *Okrugli stol 21. travnja 1984. Materijali s rasprave*, ur. Dobrila Borović, 35-38. Jasenovac: Spomen-područje Jasenovac.
- IVEKOVIĆ, Mladen. 1986. *Nepokorena zemlja: zapisi iz IV i V neprijateljske ofenzive protiv narodno-oslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije*. Zagreb: Spektar.
- IVEZIĆ, Jure, Luka PAVIČIĆ. 1984. Razvoj NOP-a u selima Lovinac, Vranik, Smokrić, Ličko Cerje, Ričice i Sv. Rok. U *Kotar Gračac u narodnooslobodilačkom ratu 1941. – 1945.*, ur. Đuro Zatezalo. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu.
- IVEZIĆ, Jure, Luka PAVIČIĆ. 1984a. Žrtve fašističkog terora i rata s područja kotara Gračac 1941. – 1945. U *Kotar Gračac u narodnooslobodilačkom ratu 1941. – 1945.*, ur. Đuro Zatezalo. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu.
- JANJIĆ, Stjepan. 1987. Iz narodnog života. U *Općina Gornje Dubrave. Radovi iz dalje prošlosti i narodnooslobodilačke borbe*, ur. Đuro Zatezalo, 132-241. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu.
- JOVANOVIĆ, Đoko (ur.). 1963. *Lika u NOB, 1941: zbornik. Pišu učesnici*. Beograd: Vojno delo, 172.
- KEVO, Mario. 2003. Počeci logora Jasenovac. *Scrinia Slavonica* 3: 471-499.
- KRANJČEVIĆ, Milan. 2003. *Švica*. Otočac: Katedra Čakavskog sabora pokrajine Gacke.
- LENGEL-KRIZMAN, Narcisa. 2003. *Genocid nad Romima – Jasenovac 1942*. Jasenovac: Javna ustanova Spomen-područje Jasenovac.
- LENGEL-KRIZMAN, Narcisa. 2006. Genocid nad Romima – Jasenovac 1942. U *Spomen područje Jasenovac*, ur. Tea Benčić Rima, 154-169. Jasenovac: Javna ustanova Spomen-područje Jasenovac.
- MAREVIĆ, Manojlo. 1982. Iz prošlosti Drežnice do 1918. godine. U *Partizanska Drežnica*, ur. Đuro Zatezalo, 11-48. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu.
- MATAUŠIĆ, Nataša. 2003. *Jasenovac 1941.-1945. Logor smrti i radni logor*. Jasenovac: Spomen-područje Jasenovac.
- MILETIĆ, Antun. 2011. Mrtvi u Jasenovcu 1941. – 1945. Jagodina: Gambit.
- PAVIČIĆ, Luka. 1996. *Kronika stradanja Hrvata južne Like*. Zagreb: D-Graf d. o. o.

- PAVLIČEVIĆ, Dragutin. 2007. *Povijest Hrvatske*. Zagreb: Naklada Pavičić.
- PEREMIN, Mirjana. 1988. Žrtve fašističkog terora s područja kotara Slunja i kotara Veljun 1941. – 1945. U *Kotar Slunj i kotar Veljun u NOR-u i socijalističkoj izgradnji*, ur. Đuro Zatezalo, 978-1139. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu.
- Prva godina NOR-a na području Karlovca, Korduna, Gline, Like, Gorskog kotara Pokuplja i Žumberka*. 1971. Ur. Đuro Zatezalo. Karlovac: Historijski arhiv.
- RIFFER, Milko. 1946. *Grad mrtvih: Jasenovac 1943*. Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske.
- ROMČEVIĆ, Bogdanka. 1989. Žrtve fašističkog terora i rata s područja kotara Vojnić 1941-1945. U *Kotar Vojnić u narodnooslobodilačkom ratu i socijalističkoj revoluciji*, ur. Đuro Zatezalo, 1178-1326. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu.
- RUBČIĆ, Nikola. 1971. Zapis i sjećanja. U *Prva godina narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Gline, Like, Gorskog kotara, Pokuplja i Žumberka*, ur. Đuro Zatezalo, 701-739. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu.
- SOBOLEVSKI, Mihael. 1971. Ustanak na dijelu kotara Ogulin 1941. i početkom 1942. godine. U *Prva godina narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Gline, Like, Gorskog kotara, Pokuplja i Žumberka*, ur. Đuro Zatezalo, 909-939. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu.
- SOBOLEVSKI, Mihael. 1986. Konzultirani dopunske izvore. *Naše teme* 30/9: 1285-1286.
- TREŠNJEC, Milan. 1962. Divoselo u Ustanku. U *Ustanak naroda Jugoslavije 1941*. Knj. V, ur. Milinko Burović, 696-711. Beograd: Vojnoizdavački zavod JNA „Vojno delo“.
- TUĐMAN, Franjo. 1989. *Bespuća povijesne zbiljnosti. Rasprava o povijesti i filozofiji zlosilja*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- VOJAK, Danijel. 2019. Stradanje Roma u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, 1941. – 1945. U *Stradanje Roma u Europi za vrijeme Drugog svjetskog rata s posebnim osvrtom na stradanje u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj: zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa, Jasenovac, 19. svibnja 2018.*, ur. Danijel Vojak, Ivo Pejaković, 17-60. Zagreb – Jasenovac: Savez Roma u Republici Hrvatskoj „Kali Sara“ – Institut društvenih znanosti Ivo Pilar – Spomen-područje Jasenovac.
- VUKIĆ, Ivan. 2012. *Lika i Podgorje na braniku doma i naroda*. Zagreb: Hrvatski obrambeni red.
- VUKOBRATOVIĆ, Božo. 1969. Teror i zločini fašističkih okupatora i njihovih pomagača na Kordunu 1941. U *Simpozij o Petrovoj gori: u povodu 25-godišnjice III zasjedanja ZAVNOH-a*, ur. Dušan Čalić, 341-364. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Zločini u logoru Jasenovac*. 1946. Zagreb: Zemaljska komisija Hrvatske za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača.

The position of Roma people in Lika and Gorski kotar during the Second World War

The Roma have lived in the Croatian area since the second half of the 19th century, however they have also lived in the area of Lika and Gorski kotar. The closeness between the Roma and the non-Roma people on the Croatian area has mainly been determined by conflicts with resident people has been based on the lack of trust as well as judgements and stereotypes regarding the Roma as antisocial, criminals, spies and so on. At the same time, the government on the Croatian area, likewise on the area of the majority of European countries, have had the repressive kind of politics of assimilation of the Roma. That kind of politics was especially visible during the period of the World war II in the Independent State of Croatia. Although the Roma who have lived in Lika and Gorski kotar had a good closeness with the people from over there, the arrival of Ustashe as the rulers in the Independent State of Croatia has changed the attitude towards the Roma. In that way the racial laws excluded the Roma from the society, what led to deportation of one part of the Roma to the Jasenovac concentration camp, where they were tortured and killed, whereas part of them were sent to a community service in Germany. One part of Roma from Lika and Gorski kotar were deported to an Italian concentration camp Agnone. The testimony by the Roma Janko Udorović gives us an insight of the way Ustashe government have deported the Roma from these areas into the Jasenovac concentration camp.

Keywords: Roma, World War II, Independent State of Croatia, Lika, Gorski kotar

Ključne riječi: Romi, Drugi svjetski rat, Nezavisna Država Hrvatska, Lika, Gorski kotar

Danijel Vojak
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar
Marulićev trg 19
HR-10000 Zagreb
danijel.vojak@pilar.hr

Ivan Brlić
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar
Podružni centar Gospić
Trg Stjepana Radića 4/I
53000 Gospić
ivan.brlic@pilar.hr

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

52

BROJ 2

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase sans-serif font.

ZAGREB 2020.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 52, broj 2

Izdavač / Publisher
Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher
Miljenko Šimpraga

Glavna urednica / Editor-in-Chief
Inga Vilogorac Brčić

Izvršna urednica / Executive Editor
Kornelija Jurin Starčević

Uredništvo / Editorial Board
Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council
Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz), Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

*Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /
Executive Editor for Publications Exchange*
Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant
Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

Tisak / Printed by

Tiskara Zelina d.d.

Naklada / Issued

200 primjeraka / 200 copies

Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrčak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*